

UNIVERSITATEA „OVIDIUS” CONSTANȚA
FACULTATEA DE TEOLOGIE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE

REZUMAT TEZĂ DE DOCTORAT

Coordonator științific:
Pr. Prof. dr. Vasile NECHITA

Doctorand:
Petronela BLANARU (căs. Rubel)

Constanța
2016

**UNIVERSITATEA „OVIDIUS” CONSTANȚA
FACULTATEA DE TEOLOGIE**

ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE

**LOGOTERAPIA
ȘI DIMENSIUNEA TERAPEUTICĂ
A CREDINȚEI
- REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT -**

Conducător științific: Pr. prof. dr. Vasile NECHITA

Doctorand: Petronela BLANARU (RUBEL)

Constanța

2016

LOGOTERAPIA ȘI DIMENSIUNEA TERAPEUTICĂ A CREDINȚEI

-rezumat-

CUPRINS:

ARGUMENT.....	5
1. Definiția psihoterapiei.....	8
2. Stadiul cercetării temei în Teologia românească.....	9
3. Importanța și actualitatea temei din punct de vedere misionar și apologetic	11
INTRODUCERE.....	13
1. Școlile psihologice vieneze.....	16
1.1. Psihanaliza lui Sigmund Freud	18
1.2. Concepția psihanalitică a lui C. G. Jung.....	
20	
1.3. Psihologia individuală a lui Alfred Adler.....	23
I. VIKTOR FRANKL. VIAȚA ȘI OPERA.....	28
1.1. În căutarea sensului vieții cu Viktor Frankl.....	50
1.2. Sensul vieții și cele patru nevoi ale vieții umane.....	59
1.3. Introducere în logoterapie.....	70
1.4. Noutatea logoterapiei și reînnoirea speranței umane.....	84
1.4.1. Logoterapia și regăsirea perspectivei umane	99
1.4.2. Principiile logoterapiei și metodele ei.....	117
1.4.3. Logoterapie și psihanaliză.....	122
1.4.4. Logoterapie și teologie.....	126
1.4.5. Analiza existențială și izvoarele ei.....	136
II. INCURSIUNI ÎN LOGOTERAPIE	
2.1. Psihoterapia ortodoxă.....	148
2.2. Nevoia de psihoterapie	154

III. PRINCIPIILE LOGOTERAPIEI ÎN SCRISUL TEOLOGIC ȘI ÎN LITERATURĂ.....	173
3.1 Psihanaliza în psihiatria românească în vremea comunismului.....	174
3.2 Abordări logoterapeutice în scrierile Părintelui Constantin Galeriu.....	188
3.3 Psihologia păcatului – oglindită de psihanaliză.....	191
3.4. Psihologia înălțimilor și perspectiva umană	198
3.5. Logoterapia ortodoxă în lumina teandriei hristologice.....	206
3.6. Logosul și logoterapia în gândirea lui Nicolae Steinhardt.....	211
3.6.1 Psihanaliza și cunoașterea ororilor regimului concentraționar.....	215
3.6.2 Încercarea de a identifica calea de reîntoarcere acasă.....	221
3.6.3. Primirea Botezului și comuniunea cu Sfintele Taine.....	224
3.6.4. Rugăciunea inimii și darul lacrimilor.....	235
3.6.5. Contemplarea luminii dumnezeiești.....	238
3.6.6. Dobândirea Împărăției cerurilor: supremul țel al credinciosului creștin	245
IV. SUFERINȚA ȘI CREDINȚA.....	253
4.1. Credința și puterea ei terapeutică.....	259
4.2. Este un paradox să vorbim de terapie prin suferință.....	274
4.3. De ce nu putem vorbi de un sens al suferinței.....	284
V. PREOTUL SLUJITOR AL LUI DUMNEZEU ȘI PSIHOTERAPEUT.....	295
5.1. Preotul ca duhovnic și psihoterapeut.....	298
5.2. Mijloace de terapie ortodoxe.....	311
5.1.1. Rugăciunea.....	312
5.1.2. Taina Spovedaniei.....	317
5.1.3. Asceza creștină.....	323
5.1. 4. Consilierea psihologică astăzi.....	329
CONCLUZII.....	339
BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ.....	341

Lucrarea cuprinde un număr de 346 pagini, din care 13 pagini de bibliografie și 988 de citări din lucrările consultate.

Tema de cercetare este una de actualitate în Teologia românească datorită răsturnărilor comportamentale la care asistăm în ultimele decenii, răsturnări ce necesită implicarea psihoterapeuților ortodocși și a logoterapeuților care au menirea de a îndruma spre credința cea vindecătoare. Datorită individualismului cultivat de Occidentul latin, psihoterapia, domeniu ce se preocupă de terapia existenței umane, a recentrat gândirea filosofică spre orientarea persoanei, spre viitor folosind „cuvântul” care acționează asupra sufletului. Rolul terapeutic al spiritualității ortodoxe este accentuat de împărtășirea harului dumnezeiesc și de consilierea duhovnicească a Părinților Bisericii, a duhovnicilor din mănăstiri. Printr-o abordare sistematică, lucrarea evidențiază importanța misionară și apologetică a aprofundărilor privind logoterapia și rolul acesteia în sublinierea dimensiunii terapeutice a credinței.

În Teologia românească, logoterapia a fost abordată în scrierile celor care au trecut prin experiențele triste ale regimului comunist, scrieri care aparțin unor personalități remarcante.

Introducere

În Introducere se face o incursiune în dezvoltarea psihologismului la cumpăna dintre secolele XIX-XX, în care se afirmă psihologia lui Freud și se continuă cu criza de identitate și de nervozitate a modernității. Apariția școlilor psihologice vieneze dovedesc că omul este centrul realității și în calitate de ființă personală, descoperirea propriei existențe este o condiție reală de supraviețuire.

Urmează prezentarea pe scurt a psihanalizei lui Freud, a psihologiei individuale a lui Adler și cea a lui Carl Gustav Jung pentru a evidenția importanța majoră a noii direcții în domeniul psihoterapiei, cea recunoscută sub numele de logoterapie.

1.1 Psihanaliza lui Sigmund Freud

Psihanaliza acordă o atenție deosebită – prin auto-analiză asistată – conflictului intrapsihic dintre inconștient și conștiință, conflict ce marchează întreaga viață a omului; dominant fiind inconștientul. S. Freud pornește de la compararea simptomului nevrotic, abordat în perspectiva căutării sensului vieții.

Cu toate criticile și controversele aplicate în ultimii ani, meritul lui Freud- de a explica personalitatea umană prin existența și acțiunea inconștientului în viața psihică-nu poate să rămână în umbră. Teoria și metodele lui sunt folosite și astăzi de psihoterapeuți, care consideră că efectul terapeutic are succes. Singurul inconvenient al acestei psihoterapii este această nevoie de a sonda abisul ființei umane; de aici și preponderența trecutului asupra prezentului. Predominantă este

voința de plăcere.

1.2 Concepția psihanalitică a lui Carl Gustav Jung.

Psihologia lui C. G. Jung se bazează pe experiența sa privind oamenii categorisiți în: normali, nevrotici și psihotici. Chiar dacă a ținut seama de elementele patologice, teoriile sale sunt sugestii și încercări de formulare a unei psihologii științifice întemeiate pe experiența nemijlocită cu ființele umane. Protagonist al modului de exprimare simbolică, C. G. Jung preferă să vorbească despre suflet sau despre psyche, mai degrabă decât de psihic. El se declară a fi adeptul încurajării unei psihologii cu suflet, adică, al promovării unei teorii a sufletului, bazată pe postulatul unui spirit autonom. Analiza sa identifică nevoia omului de sens înscris în arhe și reușește să arate că în inconștientul personal se revelează „unicitatea noastră cea mai intimă, ultimă și incomparabilă”.

1.3 Psihologia individuală a lui Alfred Adler

Alfred Adler vine cu o nouă perspectivă în depășirea complexelor umane elaborând principiul voinței de putere. Psihologia lui Adler se numără alături de psihanaliza lui Freud și psihologia analitică a lui C. G. Jung, ca fiind unul dintre curențele psihologiei vieneze. Gândirea lui Adler este dominată de filosofia lui Nietzsche; voința de putere înțelegând-o într-un sens mai larg. Psihologia individuală promovată de el este o psihologie a unui tot indivizibil, care se raportează în același timp la individul în sine și la relația acestuia cu întreaga comunitate. El pledează pentru dezvoltarea sentimentului de comuniune socială. În gândirea lui Adler, marile probleme ale vieții sunt viața în societate, munca și iubirea. El subliniază dimensiunea socială a vieții psihice în general și pentru inconștient în particular. Din această subliniere a inconștientului se evidențiază faptul că întreaga viață individuală este centrată către eu.

I. VIKTOR FRANKL. VIAȚA ȘI OPERA

Primul capitol creionează portretul lui Viktor Frankl, întemeietorul unei noi școli de psihologie, dar și promotorul unei noi forme de terapie existențială, care și-a dovedit puterea în anii de după război dar și în această deprimantă post-modernitate. Fiind o personalitate mai puțin cunoscută la noi, lăsându-i la o parte pe cei din domeniul psihologiei, 23 de pagini descriu cu lux de amănunt biografia lui Viktor Frankl și opera lui. Într-un mod diferit de Freud, care a refuzat orice apropiere a psihanalizei de religie, Viktor Frankl, după crizele spirituale trăite, descoperă o nouă cale ce răspunde nevoii ființei umane. Logoterapia venea să dea un sens vieții lipsite de sens. Pornind de la experiența personală, V. Frankl a îmbinat umanismul cu știința, introducând cea mai

importantă concepție psihologică de la Freud și Adler. Experiența dramatică proprie l-a determinat să facă o analiză existențială în adevăratul sens al cuvântului, ajungând astfel la obiectul și conținutul logoterapiei. Medic evreu, V. Frankl trăiește experiența a patru lagăre de concentrare și se preocupă de descoperirea sensului urmând firul gândirii biblice cu speranță și nu cu disperare. Având funcția de președinte al Secției de Neurologie din cadrul Policlinicii din Viena timp de 25 de ani, V. Frankl s-a confruntat cu suferințele oamenilor, fapt ce a condus la demersul cercetărilor prin studii științifice și la eficientizarea clinică a logoterapiei. Începând cu anul 1949, V. Frankl scrie 30 de cărți ce au fost traduse în peste 32 de limbi; a susținut peste 200 seminarii la Harvard University, la Universitatea din Dallas, Standford University și Pittsburg. Aceștia li se adaugă încă 5 filme documentare, iar terapia va fi utilizată și în închisorile din America în cadrul programelor de reabilitare. Universitatea din California a deschis un Institut de Logoterapie coordonat de V. Frankl- în contextul răspândirii cercetărilor științifice ale lui Frankl- sprijinind activitatea logoterapeutică.

I.1 În căutarea sensului vieții

Logoterapia se concentrează asupra sensului existenței umane, asupra căutării sensului de către om. Valorile morale și religioase sunt căi de acces spre descoperirea sau redescoperirea sensului vieții, acestea fiind constituite din trăirea valorilor creatoare, atitudinale sau existențiale. Aceste valori ajută la auto- transcendența care marchează fiecare om combătând vinovăția, suferința și moartea. Descoperirea sensului este o prioritate pentru umanitatea modernă și contemporană. Nevoia de sens, de exprimare este percepută în diferite împrejurări sau situații oferite de existența fiecărei persoane și trecerea de la simpla speranță de viață până la trăirea unei uimiri ne încredințează de adevărul că nevoia de sens este o nevoie existențial-umană.

I.2 Sensul vieții și cele patru nevoi de sens ale vieții umane

Sensul vieții poate fi definit în funcție de cele patru nevoi umane de sens: scopul vieții, valoarea pozitivă a vieții, eficiența vieții și demnitatea. Prin voință, cu responsabilitate, omul are libertatea de a alege pe fondul interiorului profund al ființei. Sensurile vieții sunt împărțite de V. Frankl în creaționist, experimental și atitudinal. Ținta atingerii scopului se leagă de perspectiva umană. Sensul este real și îndeplinește funcții importante în definirea persoanei umane; totodată, sensul este și cel care determină abilitățile persoanei de a-și controla comportamentul, ca să nu mai vorbim de acea abilitate înnoitoare sau inovativă prin care orice ființă umană caută căi de a ieși din tipare.

Sensul este cel care stimulează dar și susține devenirea umană, pe care orice persoană se

simte chemată să o realizeze, ajută oamenii să ia decizii pentru a gestiona acțiunile și stările afective. Sensul și nevoia de sens a persoanei umane – așa cum reiese din sublinierile aduse în discuție – înseamnă confirmarea existenței, a libertății, a fericirii, a prieteniei; sensul apare astfel legat de experiența existențială și – în cazul celor credincioși, în mod special al creștinilor – de mântuire. Conștiința este pentru V. Frankl organul sensului, prin intermediul ei omul poate să estimeze sensul situațiilor în acord cu legea morală.

I.3 Introducere în logoterapie

Vorbim deseori despre ordinea perfectă din univers, dar uităm că trebuie subliniată importanța omului, în calitate de *chip al lui Dumnezeu*, care deși face parte din această ordine, poate aduce în lumea în care trăiește acea strălucire a Creatorului; mai bine zis, este chemat să reveleze lumina dumnezeiească, la rândul său, întregii creații, adică întregului univers. Pentru că suntem părtași universului trebuie să găsim pentru frământările trăirilor zilelor noastre un răspuns ca un remediu pentru frângerile existențiale pe care le suferim în momentele de pierdere a sensului; suntem chemați să discernem, în creație, *pașii lui Dumnezeu*, Care ne cheamă și ne oferă totodată și un răspuns. Asumându-ne acest răspuns al Părintelui ceresc vom deveni mai conștienți de responsabilitatea noastră ca persoane. La întrebarea legată de sensul vieții încercă să răspundă psihoterapia, luând în considerație psihologia umană și legătura omului cu valorile religioase.

Viktor Frankl vorbește de așa-numita triadă tragică, atunci când se referă la evenimentele care pot accentua latura negativă sau întunecată a vieții: suferința, vinovăția și moartea. Trebuie să înlocuim suferința cu credința, vinovăția cu dragostea și moartea cu speranța.

I.4 Noutatea logoterapiei și reînnoirea speranței umane

Logoterapia este o direcție de cercetare tânără, deschisă aprofundării, datorită faptului că psihoterapia este centrată pe identificarea sensului vieții. Punctele principale ale teoriei lui Frankl au fost dezvoltate și aplicate în lagărele de concentrare de la Auschwitz și Dachau, puncte care valorifică viitorul prin trecut sau trecutul este proiectat din perspectiva viitorului.

Se pare că rugăciunea i-a sugerat lui Frankl rolul terapeutic al cuvântului, pătrunzând astfel în adâncul trăirilor umane. Din acest motiv, am putea spune că logoterapia afirmă firea religioasă a persoanei umane și din acest motiv are nevoie de religie și de valorile ei care cultivă perspectiva luminoasă a ființei umane. Ea realizează o re-umanizare a psihoterapiei folosind filosofia existențială.

I.4.1. Logoterapia și regăsirea perspectivei umane

Logoterapia, psihoterapie orientată spre sens și restabilire, susține o legătură între valorile estetice sau culturale, cele religioase și cele morale subliniind rolul modelator al muncii prin care aceste valori pot modela însăși ființa umană.

Logoterapia este cea care ajută bolnavul să descopere sensul vieții – care nu poate fi lipsit de sfînțenia vieții – prin aprofundarea dimensiunii spirituale și culturale, nu mai puțin religioasă; să pătrundă în adâncul existenței, demonstrând că este o psihoterapie care tratează cu interes nu ideea de a fi, ci sensul de a fi. Terapie prin comunicare, în sensul creștin, convorbirea ce are loc în scaunul spovedaniei, Logoterapia ajunge să vorbească despre un supra-sens, un sens ce depășește cu mult posibilitățile logicii umane. Sfînțenia este cea care schimbă omul, care vindecă traumele, numite de psihiatri tulburări psihice; este cea care impune autoanaliza dintre conținutul lăuntric al sufletului și forma exterioară a comportamentului. Referindu-se la această găsire a sensului care dă o nouă perspectivă vieții unei persoane, Viktor Frankl a identificat trei căi diferite. Conform logoterapiei, sensul poate fi găsit creând ceva, experimentând ceva sau prin atitudinea pe care o avem în fața unei suferințe inevitabile.

I.4.2. Principiile logoterapiei și metodele ei

În acest subcapitol sunt prezentate cele cinci principii care au stat la baza teoriei logoterapiei: libertatea voinței, voința de sens, triada tragică, nevrozele și intenția paradoxală. Pentru toate principiile, V. Frankl folosește exemplul personal, exemplu ce subliniază faptul că omul nu trebuie să aștepte ceva de la viață, ci să simtă că viața așteaptă ceva de la el. Oamenii doresc să fie liberi, în ceea ce privește gândirea și manifestările propriei personalități, însă pentru mulți, voința de sens nu este pusă în legătură cu nevoia existențială naturală a omului. Stările tragice prin care trec oamenii, sunt de asemenea, evenimente ce fac parte din viața sa: suferința, moartea și vinovăția. La Frankl, vinovăția este tratată ca o vinovăție de natură existențială; el leagă vinovăția de suferință și de moarte, dar și de golul existențial în același timp. De asemenea, golul existențial este legat de nevrozele noogene care nu sunt întotdeauna patogene. Intenția paradoxală, metodă prin care pacienții primesc încurajări pentru a elimina frica, este continuată de o derefecție pentru a cultiva încrederea în propria persoană.

I.4.3. Logoterapia și psihanaliza

Psihanaliza lui Freud s-a legat foarte mult de principiul plăcerii, vorbind de o „voință de plăcere”; psihologia individualistă adleriană face referire la „voința de putere”, iar logoterapia lui V. Frankl vorbește despre „voința de sens”. Hierotheos Vlachos caracteriza școala lui Freud prin folosirea termenului de *auto-expresie*, școala lui Adler prin cel de *auto-realizare*, iar logoterapia prin *auto-depășire*. Psihologia lui Freud explică sintagma „eu sunt” prin „eu trebuie”, cea a lui Adler, „eu sunt” prin „eu pot”, iar cea a lui Frankl, prin „eu sunt dator”, identificând – ca și Charles Pegny – că răul este cel care se opune organizării vieții spirituale fără de care însăși existența noastră umană nu are sens.

Privind mai analitic – conform concepției lui Freud – în spatele oricărei acțiuni umane se află instinctele existențiale, numite de C.G. Jung arhetipuri. V. Frankl însuși a fost nevoit să prezinte diferența dintre psihanaliză și logoterapie în cadrul unui seminar astfel: Dacă „pe parcursul psihanalizei, bolnavul trebuie să fie întins pe canapea și să-și spună lucruri pe care uneori este foarte neplăcut să fie spuse”, prin terapia lui Frankl – adică prin „logoterapie, bolnavul poate să rămână în picioare, ascultând însă lucruri pe care uneori îi este neplăcut să le asculte.”

I.4.4. Logoterapie și teologie

Pentru a defini raportul dintre asistența duhovnicească medicală și cea preotească, Viktor Frankl pornește tocmai de la „obiectivele lor: scopul pe care și-l propune asistența medicală duhovnicească – în general scopul psihoterapiei – este vindecarea sufletească. În schimb, scopul asistenței duhovnicești din partea unui preot – în general scopul religiei – este mântuirea sufletului.” Dacă în psihoterapie nu-i cuprinsă mântuirea, ci doar o sugestie a ei, în realitatea mântuirii este cuprinsă vindecarea omului în întregul său; adică, trup și suflet. Din acest motiv, spectrul religiei este mult mai vast; dar și mai arhaic, din moment ce marile religii vorbesc de mântuire.

V. Frankl completează acest punct de vedere, menționând faptul că religia – mai mult decât logoterapia – are un efect psiho-igienic; această fapt este cel care oferă credinciosului sentimentul de siguranță și echilibrul sufletească. Religia este cea care oferă oamenilor posibilitatea de a renaște spiritual, dar și deschiderea spre ancorarea în transcendență a persoanei umane.

Scopurile psihoterapiei și al religiei nu sunt pe același nivel al existenței deoarece, una este sănătatea sufletească și alta este mântuirea sufletească. Dimensiunea spre care omul religios se îndreaptă este mult mai cuprinzătoare și mai înaltă decât cea spre care se îndreaptă psihoterapia. Demersul acesta al omului religios spre dimensiunea mai înaltă nu are loc în cadrul cunoașterii, ci în credință. De specificat, logoterapia nu are scopul de a descoperi valorile religioase, dar se

folosește de ele; chiar și în cazul celor necredincioși.

I.4.5. Analiza existențială și izvoarele ei

Viktor Frankl folosește două concepte pentru a formula teoria sa privind terapia spirituală: logoterapia și analiza existențială. Rădăcinile analizei existențiale sunt constituite – după cum însuși o arată Viktor Frankl – din mărturiile oferite de surse filosofice și teologice, dar și de cele ale medicinei și logoterapiei. Analiza existențială aplică principiului motivației, principiu ce permite tratarea tulburărilor nevrotice. Această formă de analiză existențială – cu multitudinea ei de tehnici și metode de intervenție, precum și abordare complexă a istoriei vieții personale explică existența și arată – totodată – că la baza fiecărei existențe umane stă întotdeauna concepția despre lume.

II. INCURSIUNI ÎN PSIHOTERAPIE

Acest capitol evidențiază că psihoterapia – spre deosebire de psihanaliză – are multe aspecte comune cu religia; valorile religioase și morale ajutând mult mai mult pacienții în a-și redescoperi sensul vieții și logoterapeuții în a afla mai ușor reperele spirituale prin care poate mijloci identificarea scopului cel mai înalt al vieții umane.

2.1 Psihoterapia ortodoxă

Toate orientările psihoterapeutice au la baza terapiei, în primul rând, relația dintre oameni. Dragostea de aproapele și grija față de om au rădăcinile în Cuvântul lui Dumnezeu, Care ne îndrumă astfel încât, toți cei aflați în deznădejde să descopere speranța, eliberarea și dragostea.

Biserica și spitalul sunt două instituții care ajută și vindecă omul, care urmăresc menținerea sănătății sufletești a acestuia prin ascultare, răbdare, dăruire; și nu în ultimul rând, prin slujire. Prin purtarea de grijă a sufletelor, preotul și medicul sunt cu adevărat „colaboratori ai lui Dumnezeu”, sunt îndrumători ai sufletelor spre înțelegerea sensului suferinței și al vieții.

2.2 Nevoia de psihoterapie

Alături de stress – *nevrozele*, care se formează în urma perturbărilor apărute pe fond nervos în relațiile de viață – constituie o cauză ce implică nevoia de terapie astăzi. Cauzele nevrozelor țin în mare parte de neliniștea lăuntrică, dar și de nemulțumirea și nefericirea provocate nu doar de păcat, cât și de singurătate. Tabloul clinic al suferinței actuale poate fi descris și ca un vid spiritual completat de oboseala cronică ce determină irascibilitatea, lipsa poftei de viață, a optimismului

ajungându-se la ceea ce am putea numi lupta Bisericii și a denominațiunilor religioase pentru recuperarea dimensiunii spirituale a actului terapeutic. Dacă suferința este cea care a dus la conceptualizarea psihoterapiei și în cele din urmă a logoterapiei, ea a contribuit și la conștientizarea pedagogiei divine, manifestată de Dumnezeu prin suferință.

Asemenea logoterapiei, credința ortodoxă are aceeași menire, acordând prioritate sensului în viața omului; și anume, cultivarea comuniunii omului cu Dumnezeu. Nevoia de psihoterapie, de mântuire a omului prin vindecarea sufletului apropie psihoterapia ortodoxă de logoterapia lui Viktor Frankl, dar le și diferențiază în același timp; dar o diferențiază radical de duhovnicie sau logoterapia ortodoxă. Diferențierea aceasta se datorează în primul rând lucrării Sfântului Duh prin slujirea filantropică a preotului duhovnic și psihoterapeut sau logoterapeut. Viața duhovnicească însoțită de lucrarea Sfântului Duh – prin împărtășirea cu Sfintele Taine, pornind de la Botez și până la Sfântul Maslu – luminează calea spre sensul ultim al omului: comuniunea cu Dumnezeu.

III. PRINCIPIILE LOGOTERAPIE ÎN SCRISUL TEOLOGIC ȘI LITERATURĂ

Abordarea teoriei lui Viktor Frankl se referă – după cum am evidențiat pe parcursul lucrării – la căutarea sensului vieții și la promovarea voinței de sens. Pentru a oglindi acest adevăr care nu a fost străin scrisului românesc – fie el teologic, eseu filosofic sau literar, pe lângă abordările psihiatrice de specialitate – trei personalități românești s-au exprimat în acest sens: Petre Brânzei, psihiatru, monahul Nicolae Steinhardt, scriitor creștin și Părintele Constantin Galeriu, unul dintre marii misionari ortodocși de la sfârșitul secolului al XX-lea.

3.1 Psihanaliza în psihiatria românească în vremea comunismului

Societatea comunistă, prin discriminarea socială – împărșirea în două clase: pătura reacționară și clasa muncitoare – a contribuit la obiectul psihiatriei dacă se are în vedere negarea totală a comportamentului uman în perioada amintită. Folosindu-se presiunea grupului social – de fapt al societății socialiste, ale căror instrumente de opresiune erau arhicunoscute – se acorda prioritate acelei laturi biologice de care ține *labilitatea instinctiv-emoțională*, care transforma oamenii din ființe personale în indivizi. Prin degradare progresivă socială și depersonalizarea indivizilor s-a putut ajunge la preconizata formare a unor personalități puternice, care să-și ajusteze și să-și structureze „comportamentul în direcții social-utile. Psihiatria, ca toate științele umane, între care se numără psihologia, neurologia, medicina în general, din care face parte și psihanaliza și

metodele ei terapeutice au progresat începând cu 1970, constituindu-se Societatea Română de Psihanaliză în 1990.

3.2 Abordări logoterapeutice în scrierile Părintelui Constantin Galeriu

Generos până la jertfă, altruist până la iertarea și iubirea vrăjmașilor, răbdător până la uitarea de sine, înțelept și echilibrat în toate, Părintele Galeriu a fost și a rămas un adevărat *Părinte* și *duhovnic*, dăluind în sufletele studenților și ale enoriașilor săi adevărate caractere creștine. El s-a folosit în formarea caracterelor de bogata sa cultură teologică și laică, de intuiția unui bun psiholog ceea ce l-a făcut să se apropie de logoterapia lui Viktor Frankl, căreia i-a adăugat bogata literatură ascetică și filocalică, dar și un inegalabil zel misionar.

3.3 Psihologia păcatului – oglindită de psihanaliză

Pentru Părintele Galeriu care a aprofundat psihologia păcatului așa cum apare în literatura ascetică, urmând linia teologică, căderea omului din starea de fericire paradisiacă este o cădere din ordinea valorilor, cădere care se oglindește clar în filosofie. Creația își revelează în conștiința credinciosului, prin puterea credinței, o nouă dimensiune. Nu e numai repetare, cadență monotonă a arhetipurilor originare, a ritmurilor cosmice, ci și înnoire; înnoire printr-o binecuvântare, prin răscumpărare. Prin psihanaliză, existența devine dinamică, în regim de continuă zidire și înnoire, Dumnezeu intervenind în creație, în timp ce sinele începe să se identifice cu *țelul vieții*, cu sensul pe care o capătă viața.

3.4 Psihologia înălțimilor și perspectiva umană

De la facerea lumii, întreaga desfășurare a istoriei a fost așezată sub lumina urcușului, astfel încât, sensul – în învățătura creștină – are și o dimensiune verticală, nu doar prin legătura omului cu Dumnezeu – consfințită de întruparea lui Hristos Domnul – cât prin chemarea omului de a urca de la starea de *chip* restaurat la aceea de *asemănare* cu Dumnezeu, adică de a deveni asemenea Arhetipului după care am fost creați. *Arhetipul divin* care sălășluiește în adâncul de taină al fiecărui om definește privirea ființei umane spre o perspectivă care se constituie într-o adevărată chemare ontologică.

3.5 Logoterapia ortodoxă în lumina teandriei hristologice

Mântuirea sau vindecarea pe care ni le-a adus Hristos – Logosul divin întrupat este de fapt Logoterapia, care deopotrivă este și expresia filantropiei dumnezeiești. Logoterapia creștină este mult mai amplă decât oricare altă formă de terapie prin cultivarea *voinței de sens*. Nici o altă formă de logoterapie nu poate oferi perspectiva Împărăției cerurilor, care înseamnă împlinirea cea

mai înaltă cu puțință a chemării omului de căuta sfințenia și desăvârșirea.

3.6 Logosul și logoterapia în gândirea lui Nicolae Steinhardt

Nicolae Steinhardt afirmă că Sfânta Cruce este cea care exprimă cel mai bine dimensiunile existenței umane; de aici și devoțiunea specială mărturisită a monahului de la Rohia pentru Crucea Mântuitorului nostru Iisus Hristos. Simbolul Crucii exprimă pe deplin condiția umană legată de realitatea acestei lumi, prin materialitatea sa, dar și chemarea omului de a se depăși pe sine – nu numai în condiția sa de aparținător al acestei lumi – în privința perspectivei cerești pe care i-a deschis-o Hristos Domnul prin Jertfa pe Cruce și prin Învierea Sa, urmate de Înălțarea Sa la ceruri. Soluția eficientă a rezolvării multor crize cu care se confruntă omenirea astăzi este aceea de a înțelege un adevăr fundamental al ființei umane: omul nu poate fi îndepărtat de credința religioasă, care nu este un fenomen ci un dat constitutiv al persoanei umane.

3.6.1 Psihanaliza și cunoașterea ororilor regimului concentraționar

Psihanaliza nu a fost o preocupare doar la vârsta tinereții; ea a continuat să-l preocupe pe neobositul cititor și căutător de răspunsuri, Nicolae Steinhardt și în anii în care se afla în detenție. Pentru el a fost important faptul că apariția psihanalizei este legată de depersonalizarea pe care a cauzat-o secolul tehnicist și industrial – al XIX-lea – în sufletul european, care s-a îndepărtat tot mai mult de valorile creștine în care și-a plămădit cultura și spiritualitate, modul de a privi și interpreta lumea în care trăiește și ale cărei trăsături principale nu le mai regăsea nici în lumea din care au apus zei – dacă ar fi să folosim cuvintele lui Nietzsche – dar nici în propriul său interior năvălit de mîlul primordial și inform.

3. 6. 2. Încercarea de a identifica calea de reîntoarcere acasă

Nicolae Steinhardt s-a arătat curios a cunoaște mersul lumii și specificul culturii europene, încercând să intuiască în acest labirint în care s-a aflat omenirea de la începutul secolului trecut până la cel de-al Doilea Război mondial că numai în durerea care a cuprins pe oameni poate găsi răspuns pentru întrebările care-l frământă. De aici un început de identificare de sine și transfigurarea spirituală.

3.6.3. Primirea Botezului și comuniunea cu Sfintele Taine

Pentru Nicolae Steinhardt, Botezul a fost o adevărată lecție de credință, transformându-

1. Intuițiile sale au capătat o exprimare plină de har și mai mult decât grăitoare pentru cei din jur în ceea ce privește înnoirea vieții la care ne cheamă credința în Hristos; și mai ales asumarea curajoasă a acestei înnoiri ființiale. Înțelegerea că există de două milenii o terapie duhovnicească oferită de Logosul creator și mântuitor îl determină să ne cheme la această împreună-călătorie – pe care își propune să o facă alături de cei care vor citi *Jurnalul fericirii*.

3.6.4. Rugăciunea inimii și darul lacrimilor

După primirea Botezului, care-l determină să trăiască o profundă smerenie, mai ales după primirea Botezului, Nicolae Steinhardt va înainta pe calea rugăciunii; aprofundând-o printr-o practică permanentă va ajunge la rugăciunea inimii sau rugăciunea lui Iisus, pe care o va încununa în cele din urmă cu darul lacrimilor și contemplarea vedeniei lui Hristos.

3.6.5. Contemplarea luminii dumnezeiești

În urma celor două viziuni avute în închisoare, Nicolae Steinhardt începe să simtă prezența lui Hristos practicând rugăciunea inimii ce a avut puterea lăuntrică de transformare profundă: vederea luminii sau a lui Iisus Hristos învăluit în lumină.

3.6.6 Dobândirea Împărăției cerurilor: supremul țel al credinciosului creștin

După primirea Botezului și contemplarea luminii dumnezeiești, Nicolae Steinhardt va înțelege că singura logoterapie este cea datorată lui Hristos, Logosul divin întrupat. Perspectiva eshatologică dată logoterapiei de Steinhardt nu a fost accesibilă lui Viktor Frankl întrucât nu a cunoscut iluminarea și transfigurarea prin Hristos. Scopul acestei perspective veșnice a Logoterapiei împlinită prin Hristos este dobândirea fericirii și a vieții veșnice.

IV. SUFERINȚA ȘI CREDINȚA

Acest capitol dorește să contribuie la înțelegerea raportului dintre suferință și credință, dar mai ales la nivelul dimensiunii terapeutice a credinței, ca ultimă realitate dar și ca loialitate față de această realitate ce depășește marginile lumii și ale cunoașterii. Credința este cea care face apel la trăire și nu la rațiune, ea antrenează sentimentele sau viața noastră emoțională.

4.1 Credința și puterea ei terapeutică

Credința ține de partea spirituală a omului, ea nu constituie pentru credincioși doar împlinirea în har, ci mai ales prelungirea vieții dincolo de această lume. Acceptarea sau asumarea suferinței nu înseamnă altceva decât pur și simplu deschiderea sufletească – pornind din interiorul său – a celui suferind, pentru a îngădui mântuirii să lucreze în el. Subcapitolul definește credința și descrie modalitățile prin care Dumnezeu s-a revelat oamenilor făcând posibilă cunoașterea Lui. Cunoașterea lui Dumnezeu nu ar fi posibilă dacă nevoia de comuniune dar și de mântuire nu ar fi reale. Credința are o vădită dimensiune terapeutică, iar prin intermediul harului Duhului Sfânt, persoana umană redevine capabilă să colaboreze dând sens existenței. Suferința – ca și alte trăiri tragice – își găsește tămăduirea prin împărtășirea harului lui Dumnezeu, cât și prin lucrarea sfințitoare a Bisericii.

4.2. Este un paradox să vorbim de terapie prin suferință

Punctele de vedere exprimate din partea lui V. Frankl sunt axate pe propriile trăiri ce l-au determinat să mediteze profund la relația dintre sens și suferință, durere și moarte. Descoperirea sensului suferințelor trăite a dus la supraviețuirea acestuia și la dorința de a-i ajuta pe alții pentru a-și găsi sensul pierdut al vieții. Chiar dacă nu putem întotdeauna pătrunde taina suferinței – pricinuită de frica de moarte, egoism și ferocitatea durerilor – nu trebuie să uităm că ea ne ajută să găsim răspuns multor întrebări existențiale ajutându-ne să înțelegem că răbdarea și tăria sufletească devin temelie în suportarea durerii-jertfă, care ne îmbunătățește din punct de vedere sufletește. Suferința este un mijloc pedagogic, folosit de Dumnezeu pentru a-l aduce pe om mai aproape și pentru a-l determina să se deschidă către zărilor pentru care a fost creat. Dacă o privim prin această prismă, atunci putem vorbi de un sens mijlocit de suferință; într-un cuvânt ea îl ajută pe om să se auto-identifice în esența sa ființială de fiu al lui Dumnezeu cel Preaînalt.

4.3. De ce nu putem vorbi de un sens al suferinței

Suferința este o provocare de a da un examen de viață, un examen existențial definitoriu. Toți oamenii sunt chemați să-l dea față de ei înșiși și față de Dumnezeu; cei care nu cred adaugă dificultăți acestui examen, făcându-i mai ezitanți, mai neîncrezători în ei înșiși. Este nevoie de acest prag al suferinței, pentru a ne întoarce la starea în care ne-a creat Părintele ceresc. Oamenii trebuie să-și depășească suferințele, după ce cu discernământ au înșeles ținta lor duhovnicească, înarmându-se cu răbdarea, care întărește – asemenea unui medicament – pe cel încercat de suferințele vieții. Neputințele noastre pot fi depășite numai urmând exemplul Mântuitorului; dar și împărtășindu-ne din harul sfințitor, din care izvorăsc speranța și de puterea de

a răbda, purificarea și dragostea de Dumnezeu.

V. PREOTUL, SLUJITOR AL LUI DUMNEZEU ȘI PSIHOTERAPEUT PENTRU CREDINCIOȘI

Ultimul capitol al lucrării de doctorat evidențiază importanța preotului pentru vindecarea sufletească și trupească a creștinilor, știut fiind faptul că preoția înseamnă dăruire, slujire, chemare, pregătire duhovnicească, vocație, sacrificiu, rugăciune și deținerea puterii harice de a săvârși Tainele lui Dumnezeu.

5.1. Preotul ca duhovnic și psihoterapeut

Situația actuală pune preotul în stadiul de a fi pe lângă duhovnic și slujitor – un inedit psihoterapeut, datorită situațiilor noi care se pot identifica în societatea românească; consecințele post-comuniste și influențele seculare pot lua aspecte neîntâlnite în trecut. Ca psihoterapeut, preotul trebuie să nu judece pe cei din jur; dimpotrivă, se cere să fie deschis spre dialog și relaționare, pentru a determina cooperarea folosind orice mijloace ca – prin cultivarea unui comportament responsabil creștin să prevină cazurile nefericite. Despre misiunea anevoioasă ce implică interdisciplinaritate și cunoștințe ce atestă competențele unui preot ca duhovnic, am continuat și în cadrul următorului subcapitol.

5.2 Mijloace de psihoterapie ortodoxe

După cum am putut constata, chiar și cei care se declară necredincioși așteaptă să întâlnească un bun duhovnic care să-i ajute să revină acasă, adică la starea de credincioși. În aceste cazuri, toată atenția și grija duhovnicească a preotului trebuie să fie mult mai nuanțate și sprijinite de metodele și mijloacele pastorale pe care le folosește spre întărirea spirituală a celor care îi cer ajutor, chiar și fără a-i mărturisi acest lucru.

5.1.1. Rugăciunea

Primul dintre aceste mijloace este rugăciunea; ea asigurând legătura nemijlocită cu Dumnezeu. Ca formă de terapie duhovnicească, rugăciunea implică puterea minții, a inimii și a gândurilor; totodată, presupune și o permanentă lucrare fundamentată pe smerenie și blândețe. Gândurile coboară de la nivelul rațiunii în adâncul inimii, sporind astfel dorința de participare la rugăciune, de depășire a suferințelor și a păcatelor.

5.1.2 Taina Spovedaniei

Valoarea terapeutică a Tainei Spovedaniei ține și de puterea duhovnicească a preotului, care prin tactul pastoral și prin aplecarea sa către penitent reușește să se arate a fi un psihoterapeut apreciat. Un duhovnic experimentat știe să deosebească unele delăsări în ceea ce privește comportamentul religios de atitudinea patologică. În cadrul Tainei Spovedaniei din partea duhovnicului se oferă penitentului – pe lângă sfatul sau îndrumarea, urmată de iertarea păcatelor – și exemplul personal; adică modelul de a îmbina rugăciunea pentru ceilalți și conlucrarea cu ceilalți dar și diagnosticarea corectă a bolilor și cunoașterea modalităților de vindecare.

5.1.3 Asceza creștină

Prin practicare ascezei se urmărește dobândirea desăvârșirii duhovnicești a ființei umane doritoare de a se împărtăși din sfințenia iubitoare a lui Dumnezeu; această desăvârșire este realizabilă prin exersarea sufletească și trupească, prin rugăciune neîncetată – rugăciunea inimii sau rugăciunea numelui lui Iisus – dar și prin post. Ca un exercițiu sistematic al voinței, pusă în slujba practicării virtuții, asceza poate menține paza minții – adică acea îndreptare a gândului spre cele înalte din punct de vedere duhovnicesc – precum și a sufletului. Această metodă este mai mult decât actuală într-o lume în care în care se urmărește așa-zisa dezvoltare personală sau a personalității.

5.1.4 Consilierea psihologică astăzi

Consilierea psihologică este o altă metodă psiho-terapeutică care vizează mai mult auto-cunoașterea, cu menirea de a ajuta la prevenire și mai puțin cu rol de vindecare. Ea se apropie de astăzi de acea convorbire călăuzitoare care are loc și în cadrul Tainei Spovedaniei, lipsindu-i însă autoritatea Cuvântului dumnezeiesc de care se folosește duhovnicul sau părintele îndrumător sufletesc. Mergând pe linia tradiției ortodoxe, consilierea duhovnicească – deopotrivă și cea psihologică – poate fi folosită în a ajuta pe credincioși și deopotrivă pe necredincioși la dezvoltarea personală; în acest scop ea poate avea loc la biserică, într-un spațiu bisericesc, la școală sau într-un spațiu de învățământ. Așa a ajuns să ocupe un loc din ce în ce mai bine definit în ziua de astăzi, dacă ne gândim la multitudinea domeniilor în care ea este aplicată. Acest tip de psihoterapie are tot mai mare căutare în diverse domenii, cum ar fi cel educațional, familial, financiar, managerial, parental.

Concluziile subliniază actualitatea temei de cercetare, perspectivele noi pe care le deschide cunoașterea și aprofundarea logoterapiei, rolul important al preoților în descoperirea sensului acolo unde sufletele sunt încărcate de suferințe și neîmpliniri. Preot și psihoterapeut în același timp, cunoașterea acestei noi linii de psihoterapie aduce un beneficiu enorm pentru a evidenția

dimensiunea terapeutică a credinței.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

IZVOARE

1. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2008
2. *New Testament*, Recovery Version, text translated by The Editorial Section Living Stream Ministry, outline, footnotes, charts and references written by Witness Lee, Anaheim, California, 1991;
3. Sfântul Chiril al Alexandriei, *Cateheze*, trad. de Dumitru Fecioru, Editura Institutul Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2003;
4. Sfântul Grigorie de Nyssa, *Despre viața lui Moise sau despre desînvârșirea prin virtute*, trad. De I. Buga, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române;
5. Sfântul Grigorie de Nyssa, *De creation du monde*, trad. De J. Laplace, în “ Sources chretiennes”, nr. 6, Paris, 1944;
6. Sfântul Grigorie cel Mare, *Calea Regulii pastorale*, trad. Pr. Prof. I. Moisiu, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București;
7. Sf. Teofan Zăvorâtul, *Patericul Lavrei Sfântului Sava*, trad. de dr. Adrian și Xenia Tănăsescu, Editura Anestis, București, 2005;
8. Sf. Grigorie Teologul, *Cuvânt la sfintele lumini ale arățărilor Domnului*, în volumul *Scrierile Sfinților Părinți*, vol. 3, p. 25
9. Sfântul Marcu Ascetul, *Epistolă*, în „Filocalia”, vol.I, traducere de Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae;
10. Sfântul Simeon Noul Teolog, *Imnurile iubirii dumnezeiești*;
11. Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri către Talasie*. Traducere, introducere și note de Preot Profesor Doctor Dumitru Stăniloae. Membru al Academiei Române, în Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși, ediția a II-a, Harisma, București, 1994;

12. Sfântul Ioan Damaschin, *Dogmatica*, ediția a III-a, Editura Scripta, București, 1993;
13. Sfântul Vasile cel Mare, *Opere*, colecția în limba greacă "Părinții Greci ai Bisericii", volumul 8, Tesalonic,

CĂRȚI DE REFERINȚĂ

1. Viktor E., Frankl, *Man s Search for Meaning*, Poket, New York, 1976;
2. Viktor E., Frankl, *Was nicht in meinen Büchern steht, Lebenserinnerungen.*, Verlag Beltz Julius, Taschenbuch, 2002;
3. Viktor E., Frankl, *Der Mensch vor der Frage nach dem Sinn*, Piper Verlag, München, 2011;
4. Viktor E., Frankl, *Der Wille zum Sinn. Ausgewählte Vorträge über Logotherapie*, Hans Hüber Verlag, Bern/Stuttgart/Wien, 2005;
5. Viktor E., Frankl, *Die Psychotherapie in der Praxis*, Piper Verlag, München, 2007;
6. Viktor E., Frankl, *Logotherapie und Existenzanalyse*, Beltz Verlag, Weinheim/Basel, 2010;

CĂRȚI ȘI PUBLICAȚII

1. Adler, Alfred, *Cunoașterea omului*, traducere, studiu introductiv și note de dr. Leonard Gavrilu, Editura Iri, București, 1996;
2. Avdeev, Dr. Dmitri , *Nervozitatea. Cauze, manifestări, remedii duhovni-cești*, ediția a doua, trad. de Adrian și Xenia Tănăsescu-Vlas, Ed. Sophia, București, 2008;
3. Bacoianis, Vasilios, Arhimandrit, *Duhovnicul și Spovedania*, trad. de Pr. Victor Manolache, Ed. Tabor, București, 2012;
4. Baumeister, Roy, F, *Sensuri ale vieții*, trad. de Kallay Eva, Editura ASCER/ASCRED,
5. Chirilă, Pr. Pavel, *Conceptul de medicină creștină-Sfânta Scriptură citită de un medic ortodox*, Ed. Christiana, București, 2001;
6. *Cu Părintele Galeriu între Geneză și Apocalipsă*, convorbiri cu Dorin Popa, Ed. Harisma, București, 2002;

7. Cury, Dr. Augusto, *Părinți fericiți, profesori fascinanți*, trad. de Giorgia Bărbulescu, Ed. For You, București, 2011;
8. David, Daniel, *Psihologia poporului român. Profilul psihologic al românilor într-o monografie cognitiv-experimentală*, Ed. Polirom, Iași, 2015;
9. Faros, Pr. Filoteu, *Dialogul în psihoterapia ortodoxă*, trad. de Pr. Șerban Tica Ed. Sophia, București, 2010;
10. Felmy, Karl Christian, *Dogmatica experienței ecleziale. Înnoirea teologiei ortodoxe contemporane*, trad. de pr. Prof. dr. Ioan Ică, Ed. Deisis, Sibiu, 1999;
11. Florenski, Pavel , *Stâlpul și Temelia Adevărului ,încercare de teodicee ortodoxă în douăsprezece scrisori*, trad. de Emil Iordache, Pr. Iulian Friptu și Pr. Dimitrie Popescu, Ed. Polirom, Iași, 1999;
12. Frankl, Eleonore, Alexander Batthany, Marie Czernin, Juliane Pezold, Alexander Vesely, Viktor Frankl, *Wien IX. Erlebnisse und Begegnungen in der Mariannengasse 1. Eine Biographie in Bildern*, Tyrolia Verlag, Innsbruck/Wien, 2005;
13. Fordham, Frieda, *Introducere în psihologia lui C.G.Jung*, trad. de Viorica Nișcov, Editura Iri, București, 1998
14. Freud, Sigmund, *Opere*, vol. 12: *Studii despre isterie*, trad. de Maria și Ion Nastasia, Ed. Trei, București, 2005
15. Fukuyama, Francis, *Marea Ruptură. Natura umană și refacerea ordinii sociale*, trad. de Liana V. Alecu, Ed. Humanitas, București, 2002;
16. Galeriu, Părintele Constantin, *Tâlcuiri la mari praznice de peste an. 22 de modele omiletice*, Ed. Anastasia, București, 2001;
17. Gordon, Preot dr. Vasile, *Biserica și școala. analize omiletice, catehetice și pastorale*, Ed. Christiana, București, 2005;
18. Himcinschi, *Biserica în societate. Aspecte misionare ale Bisericii în societatea contemporană*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2006;
19. Himcinschi, *Mărturie și dialog. Aspecte misionare ale Bisericii în societatea actuală*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2008;
20. Hedges, Patricia, *Personalitate și temperament. Ghidul tipurilor psihologice*, trad. de Anamaria Schwab, Ed. Humanitas, București, 2002;
21. Heide, E., *Vom Sinn des Wortes Sinn. Prolegomena zu einer Philosophie des Sinns*,

- Symposion Tübingen, 1960;
22. Heidegger, M., *Wath is Called Thinking?*, trans. J. G. Gray, Harper & Row, New York, 1968;
 23. Hick, John, *Noua frontieră a religiei și științei. Experiența religioasă, neuroștiința și transcendentul*, trad. de Alexandru Anghel, Ed. Herald, București, 2012;
 24. Homans, George C., *The Huma Group*, Harcourt/Brace, New York, 1950;
 25. Janoff-Bultman, R., *The Aftermath of Victimization: Rebuilding Shattered Assumptions*, în C. R. Figley, Editor, *Trauma and its Wake*, Bunner/Mazel, New York, 1985;
 26. Jurca, Eugen, *Spovedanie și Psihoterapie. Interferențe și diferențe*, Ed. Galaxia Gutenberg, Târgu Lăpuș, 2009;
 27. Jung, C. G., *Amintiri. Vise. Reflecții.*, consemnate și editate de Aniela Jaffe, trad. de Daniela Ștefănescu, Ed. Humanitas, București, 2010;
 28. Jürgensmeier, Frederick , *Der mistische Lieb Christi als Grundprinzip der Aszetik. Aufbau des religiösen Lebens und Sterbens aus dem **Corpus Chrisi mysticum***, ediția a 7-a, Schöningh, Paderborn, 1938;
 29. Kaesler, Jürgen, *Das Verlangen nach Sinn*, Verlag Kovac, Hamburg, 1999;
 30. Kagan, J., *The Second Year: The Emergence of Self-Awareness*, Havard University Press, Cambridge, 1981;
 31. Kallistos, Ware, *Împărăția lăuntrică*, trad. de sora Eugenia Vlad, Editura Christiana, București, 1996;
 32. Kirkegaard, Soren, *Opere*, vol. II: *Un fragment de viață*, editat de Victor Eremita, trad. de Ana-Stanca Tăbărași, Ed. Humanias, București, 2009;
 33. Klingberg, Haddon, Viktor und Elli Frankl, *Die Geschichte zweier aussergewöhnlicher Menschen*, Facultas Verlag und Buchhandels, Wiena, 2013;
 34. Kreitmair, C., *Sinnvolle Seensorge. Der existenzanalytisch-logotherapeutische Entwurf Viktor E. Frankls, sein psychologischer und philosophischer Standort und seine Bedeutung für die kirchlich-praktische Seelsorge*, St. Ottilien, 1995;
 35. Larchet, Jean-Claude, *Teologia Bolii*, trad. de Marinela Bojin, Editura Oastea Domnului, Sibiu, 1997,
 36. Larchet, Jean, Claude, *Terapeutica bolilor mintale*, trad. Marinela Bojin, Editura Sophia, București, 2008

37. Lazăr, Abașidze, Arhimandrit, *Către sufletul împovărat de duhul întristării*, trad. de Pr. Nicolae Crețu, Ed. Sophia, București, 2012;
38. Lück, Helmut E., *Geschichte der Psychologie, Strömungen, Schulen, Entwicklungen, Grundriss Psychologie*, Band 1, Colecția Kohl-hammer Urban Taschenbücher, Stuttgart, 2011;
39. Mihoc, Ioan, *Credință, viață și misiune în perspective paulină și ioaneică*, Ed. Efimie Murgu, Reșița, 2012;
40. Mladin, Nicolae, *Prelegeri de mistică ortodoxă*, notate de studentul în Teologie Nicolae Streza, Ed. Veritas, Târgu-Mureș, 1996;
41. Nechita, Pr. prof. dr., Vasile, *Mărturisindu-L pe Hristos. Între misiune și discriminare*, Ed. Vasiliana 98, Iași, 2008
42. Nechita, Pr. prof. dr. Vasile, *Recunoștință și misiune*, Ed. Vasiliana 98, Iași, 2013;
43. Nellas, Panayotis *Omul– animal îndumnezeit. Perspective pentru o antro-pologie ortodoxă*, trad. de , Ed. Deisis, Sibiu, 2009;
44. Oz, Amos & Fania Oz-Salzberger, *Evreii și cuvintele*, trad. de Ioana Petridean, Ed. Humanitas fiction, București, 2015;
45. Papadima, Eugen *Psihanaliza și psihoterapie psihanalitică*, Ed. Jurnalul Literar, București, 2002;
46. Papadopoulos, Olimpiada, *Antropologia Sfântului Vasile cel Mare*, Tesalonic, 1970;
47. Petcu, Liviu, *Suferința și creșterea spirituală*, ediția aII-a revizuită, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2012;
48. Petrescu, Î.P.S. Dr. Teodosie, Arhiepiscopul Tomisului, Constanța, *Înțelegerea omului, chip al lui Dumnezeu, temei al dialogului ecumenic*, în *Ce este omul? Antropologie teologică. Un dialog ortodox-luteran*, ediție bilingvă, Ed. Schiller, Sibiu-Bonn, 2013;
49. Rider, Jacques Le, *Modernitatea vieneză și crizele identității*, ediția a II-a revăzută și adăugită, trad. de Magda Jeanrenaud, Ed.Universității „Al. I. Cuza” Iași, Iași, 2003;
50. *Rugăcinuea Tatăl nostru. Tâlcuiri de Părintele Galeriu*, Ed. Harisma, București, 2002;
51. Russel, Bertrand, *În căutarea fericirii*, trad. de S. G. Drăgan, Ed. Huma-nitas, București, 2011;
52. Sava, Ieromonah Aghioritul, *Patimi și depresie. Ce este și cum se vindecă depresia?*,

- trad. de Pr. Victor Manolache, Ed. Ecumenița, Galați, 2014;
53. Savin, Ioan Gh., *Apărarea credinței. Tratat de apologetică*, Ed. Anastasia, 1996;
 54. Scheller, Max, *Omul resentimentului*, trad. de Radu Gabriel Pârvu, Ed. Humanitas, București, 2004;
 55. Schmit, Adam, *The Teory of Moral Sentiments*, Liberty Classics, Indianapolis, 1992;
 56. Schneider, J., *Die Passionmystik des Paulus Ihr Wesen, Ihr Hintergrund und ihre Nachwirkungen*, Hinrichs, Leipzig, 1929;
 57. Schulze, Hans, *Reflexionen über das Leid*, in: Der leidende Mensch. Beiträge zu einem unbewältigten Thema, Neukirchen-Vluyun, 1974;
 58. Scrima, Andre, *Antropologia apofatică*, volum îngrijit de Vlad Alexandrescu, Ed. Humanitas, București, 2005;
 59. Sedlak, F., *Kompendium der Logotherapie und Existenzanalyse, Bewährte Grundlagen, neue Perspektiven*, Tübingen, 1995;
 60. Sen, Alexandru, *Educație și terapie. O viziune educațională asupra psihoterapiei*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1978;
 61. Shils, E., *Tradition*, University of Chicago Press, Chicago, 1981;
 62. Sopko, Andrew, *Pentru o cultură a iubirii jertfelnice. Teo-antropologia Arhiepiscopului Lazăr Puhalo*, trad. de , Ed. Eikon, Cluj-Napoca, 2004;
 63. Spaemann, Robert, *Über der Sinn des Leidens*, in: Einsprüche. Christliche Reden, Einsiedeln, 1977;
 64. Stăniloae, Dumitru, *Iisus Hristos sau Restaurarea omului*, ediția a II-a, Ed. Omniscop, Craiova, 1993;
 65. Steinhardt, Nicolae, *Între viață și cărți*, Mănăstirea Rohia/Ed. Polirom, Iași, 2010;
 66. Steinhardt, Nicolae, *Dăruind vei dobândi. Cuvinte de credință*, Ed. Mănăstirii Rohia, Mănăstirea Rohia, 2005;
 67. Teșu, Cristinel, *Teologia necazurilor și alte eseuri*. Cuvânt înainte de Arhimandrit Teofil Pârâian, Asociația filantropică medicală reștină Christiana, București, 1998;
 68. Teșu, Cristinel, *Omul- taină teologică*. Cuvânt înainte de Pr. Prof. Dr. Ilie Moldovan, Editura Christina, București, 2002;
 69. Teșu, Cristinel, *Tristețea-rană grea a sufletului contemporan*, Editura Credința strămoșească, Iași, 2005;

70. Vlachos, Hierotheos, *Psihologia existențialistă și psihoterapia ortodoxă*, trad. de , Ed. Doxologia, Iași, 2011;
71. Vlachos, Mitropolit Hierotheos, *Boala și tămăduirea sufletului în tradiția ortodoxă*, trad. de Constantin Făgețean, Ed. Sophia, București, 2007
72. Vladimir Lossky, *Teologie mistică a Bisericii de răsărit*, trad. de Pr. prof. dr. Vasile Răducă, Ed. Anastasia, București, 1993
73. Waidosch, Kurt, *Der Umgang mit Leid in der Logotherapie und Existenzanalyse Viktor E. Frankl und in der Mystische Theologie*, Tübingen, 1997
74. Weiner, B., Kulka I., Reed A., B. Rest 7 R. M. Rosenbaum, *Perceiving the Causes of Success an Failure*, General Learning Press, Morristown, NJ, 1971;
75. Wilson, James, *The Moral Sense*, Free Press, New York, 1993;
76. Wilson, James & Richard Herrnstein, *Crime and Human Nature*, Simon & Schuster, New York, 1985
77. Weintraub, K. J., *The Value of the Individual: Self and Circumstance in Autobiography*, University of Chicago Press, Chicago, 1978,
78. Wiesel, Elli, *Celebrare biblică*, trad. de Janina Ianoși , Ed. Hasefer, București, 1998;
79. Wolfe, Alan, *Whose Keeper? Social Science and Moral Obligation*, University of California, Berkeley, 1989;
80. Wright, S. A., *Learning new Religious Movements: Issues, Theory and Research*, în D. G. Bromley, Editor, *Falling from the Faith: Cases and Consequences of Religious Apostasy*, Sage, Beverly Hills, 1988;
81. Yannares, Christos, *Persoana și Eros*, trad. de Z. Luca , Ed. Anastasia, București, 2000;
82. Yannaras, Christos, *Abecedar al credinței. Introducere în teologia ortodoxă*, trad. de Constantin Coman , Ed. Bizantină, București, 2007;
83. Yalom, Irvin D., *Psihoterapia existențială*, trad. de Bogdan Boghițoi, ediția a II-a, Ed. TREI, București, 2012;
84. Zamfirescu, Vasile Dem., *În căutarea sinelui. De la filosofie la psihanaliză în comunism*, ediția a III-a revăzută și adăugită, Ed. TREI, București, 2014;
85. *Zece predici de Părintele Galeriu. La împlinirea a 10 ani de la mutarea la cer*, Ed. Lumea credinței, București, 2013;

86. Zuboff, Shoshana, *In the Age of the Smart Machine: The Future of Work and Power*, Basic Books New York, 1984.